

POMOGÁTS BÉLA

Mozaiktérkép

– mit kezdünk a Kárpát-medencei magyar régiókkal? –

Regionális kultúrák

Az európai élet szerveződésében valamikor nem az államoknak, hanem a régióknak volt vezető szerepük. Korábban különben, hosszú évszázadokon keresztül, olyan egységesülő nemzeti kultúrák nem is léteztek, mint amilyenek a polgári fejlődés keretében kialakultak a XVIII. és XIX. században. Franciaország például maga is több régió és ennek megfelelően több nyelvnek a területe volt. Igaz, ezek a nyelvek (a középkori francia, az okcitan, a katalán) a neolatin nyelvcsaládhoz tartoztak, és csak a Bretagne-ban beszélt breton, a spanyol határ mentén beszélt baszk nyelv és az Elzászban használt német nyelvjárás tartozott más nyelvcsaládhoz. Mindezeket a nyelvi régiókat a francia királyság államrendszere fogta össze. A középkorban Németország is több államra és több kulturális régióra volt bontható, minthogy egészen más volt például az északi protestáns Poroszország, és más a déli katolikus Bajorország kultúrája. Olaszország pedig egészen az olasz egyesítésig ugyancsak több különálló régiót ismert. Lombardia, Toscana, a Pápai Állam, a Nápolyi Királyság rendszere és kultúrája, sőt nyelve is erősen eltért egymástól, olyannyira, hogy egy északolasz nem értett meg egy délolaszt.

A kultúrának az az egységesítő és egységesített modellje, amelyet mi ismerünk, amelynek keretében a közép-európai népek – például a románok is – gondolkodnak, csak a XIX. században jött létre. Addig senki sem ütközött meg azon, hogy a különböző tájegységek kulturális arculata eltér egymástól. A XIX. században Közép-Európa életét egy nagyon határozottan és időnként erőszakos eszközökkel végbement kulturális egységesítő törekvés jellemezte. Ekkor jöttek létre azok a nemzeti kultúrák, amelyek egy meghatározott nemzeti nyelven, meghatározott politikai keretben, meghatározott értékrendben, sőt meghatározott mentalitásban éltek egymás mellett, vagy esetenként éppen küzdöttek meg egymással. Tehát a kulturális centralizáció folyamata az emberiség története során nagyon sokáig – évszázadokig vagy évezredekig – ismeretlen volt, és csak a XVIII. század közepén-végén történt meg a váltás, amikor is a kulturális centralizáció nagy léptekkel haladt előre, és kialakult az a fajta közös kultúra, amit mi nemzeti kultúráként veszünk tudomásul – a magyar irodalom vagy a magyar kultúra történetében is.

Vajon ezek a keretek mennyire tekinthetők örök érvényűeknek? Nem állunk-e épp egy olyan fejlődés, olyan helyzet előtt, amikor ez a kulturális centralizáció leépülőben van, és a központi kulturális intézményrendszer s az átfogó keret helyett megint egy regionális

intézményrendszer és sok-sok regionális keret jön létre? Ha ez bekövetkezik – márpedig az európai integrációnak épp ilyen következménye van –, akkor valójában el kell gondolkodnunk azon, hogy a kulturális centralizáció, a nemzeti kultúrának az a fogalma, amelyhez hozzászoktunk, az emberiség életében csak néhány évszázadot jelent: a XVIII. századtól a XX. század közepéig-végéig. Előtte is más volt, és utána is más lesz a helyzet. Ez egyébként nekünk, magyaroknak kedvező lehet.

Közép-európai kulturális mozaik

A következő, amit érdemes megfontolni: a közép-európai kulturális mozaik jelensége. Közép-Európa kulturális képe, a kulturális régiók helyzete nagyon nagy mértékben eltér mind a nyugati (német, francia, angol, olasz, spanyol és így tovább), mind a keleti (orosz, ukrán, keleti szláv) modelltől. Közép-Európában legalább húsz-huszonöt nép él egymás mellett, sokszor egymással

Hozzászólás a 2007/2. lapszámban megjelent *Mit kezdünk Közép-Európával?* című kerekasztal-beszélgetéshez.

ugyancsak erdélyi, részben dunántúli hatások alatt fejlődtek a török hatalom kiűzése után.

A két nagy kulturális tér, a Dunántúl és Erdély mellett természetesen voltak a magyar kultúrának más régiói is. Elsősorban a Felvidékre és bizonyos mértékig a Délvidékre: Bácskára, Bánságra gondolok. Ezek a kulturális régiók azonban nem voltak egyértelműen és határozottan magyarok. A Dunántúl például az volt, ugyanígy Erdély is, annak ellenére, hogy már a XIX. századra a románság valamelyes számbeli többséget szerzett Erdély lakosai között. Ugyanakkor a Felvidék hármast mutatott: magyar, német és szlovák karaktert. Ebben az egységben hagyományosan és hosszú időn keresztül a német karakter kapott uralkodó szerepet, minthogy olyan kulturális központok, mint Pozsony és Kassa, egészen a XIX. század közepéig jórészt német jellegű városok voltak, és csak a dualista korszakban, a kiegyezés után indult meg az erőteljes magyarosodás, amely az első világháborúig Kassát magyar többségű várossá tette, Pozsonyt pedig olyan várossá, ahol három nemzetiség, három közösség élt: negyvenvalahány százalékkal a magyarok voltak az első helyen, harmincnegyzével a németek a második helyen, a szlovákok akkori részaránya a népességet és a kulturális erőt tekintve nem érte el a tíz százalékot. Aztán minden megváltozott: ma Pozsonyban a ma-

gyarság létszáma öt-hat százalék körül mozog, a németek meg teljesen eltűntek. Mint jól tudjuk, a Kárpát-medence etnikai és kulturális képe (térképe) a mögöttünk lévő évszázadban igen radikálisan átalakult.

Trianoni magyar régiók

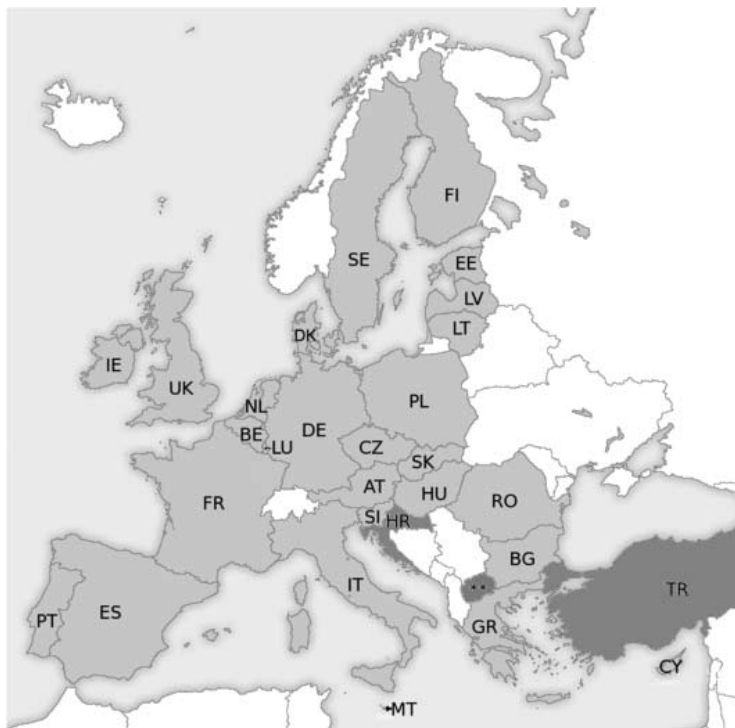
A XIX. század második felében, különösen a hatvanhetes kiegyezés után erőteljes kulturális egységesülés, mi több, központosítás ment végbe a dualista Magyarországon. Szemmel láthatóan csökkent a korábbi kulturális központok (Kolozsvár, Marosvásárhely, Kassa, Pozsony) szerepe, és erőteljesen, valójában egészségtelenül megerősödött Budapesté. Ezt a folyamatot az állami politika (és a kulturális költségvetés) is erőteltette, és csak a huszadik század elején indult meg egy újabb decentralizáció, például a (korábbi kolozsvári után) akkor alapított pozsonyi és debreceni tudományegyetemmel, vagy néhány erősen polgárosuló város, így Nagyvárad kulturális életének kibontakozásával. Ezt az egészséges folyamatot terelte egészen más pályára a trianoni rendezés, amely a korábbi ország regionális kulturális központjainak elszakításával egyféle „kényszer-decentralizáció” kialakítója lett.

Az a folyamat, amely létrehozta a kényszerű kulturális decentralizációt, vagyis a magyarországi irodalom

Kétségtelen, hogy ez a háromszintű szerkezet, amelynek körvonalai és intézményi rendje máris látszanak, azzal jár együtt, hogy csökkenteni lehet és kell a központi kormányzás mindenhatóságát, mi több, a hagyományosan értelmezett állami szuverenitást. A korábban legalábbis jogi értelemben korlátlan szuverenitás egy része az európai unió, egy másik része pedig a regionális intézmények hatáskörébe kerül. Nyugat- és Dél-Európában mindez nem jelent különösebb újdonságot, minthogy a folyamat már régebben megindult, az unióhoz nemrég csatlakozó és még csatlakozásra váró országok esetében viszont igen sok akadállyal (és akadémikussal) kell megküzdeni. A nemzetállami szuverenitás kizárólagosságának eszméje és hagyománya jelenleg mind Romániában, mind Szlovákiában a szinte érinthetetlen történelmi dogmák közé tartozik. Ezt a dogmát, hasonlóan a szemünk láttára megdőülő más kelet- és közép-európai dogmákhoz, mindazonáltal meg fogja kérdőjelezni és el fogja sodorni a történelem. Legalábbis az európai unió fejlődés törvényszerűsége, a józan ész és a mi reményeink szerint. A közép-európai geopolitikai dogmák stratégiai értelmű megkérdőjelezése és megingása, a tapasztalatok szerint máris bizonyos zavart okoz a román és a szlovák nacionalizmus berkeiben, ez a zavar, miként ez most éppen Szlovákiában tapasztalható, a nacionalista reflexek felerősödésében jelentkezik. Ezeket a fejleményeket semmiképpen sem szabad se lebecsülni, se túlbecsülni.

Unió regionalizáció

A kelet-közép-európai térségen belül máris láthatóak a regionális átrendeződés és a kialakuló új regionális szerkezetek körvonalai, erről tanúskodnak a Kárpát-medencében létrejött úgynevezett „eurorégiók”, így a délnyugat-dunántúli, stájerországi és szlovéniai, a Tisza–Maros-vidéki (mondjuk így: Szeged, Szabadka, Temesvár térségi) vagy az északkelet-magyarországi, kelet-szlovákiai, kárpátaljai és észak-partiumi (Miskolc, Kassa, Ungvár,

Az Európai Unió tagállamai 2007-ben; Törökország, Horvátország és Macedónia tagjelöltek, tárgyalások folyamatban.

Szatmárnémeti négyszögében) vagy éppen a Duna két partján (Esztergom, Komárom, Dunaszerdahely térségében) szerveződő gazdasági és kulturális régió. Ez az eurorégiós fejlődés egyrészt újra fel tudja építeni a trianoni határok által megosztott és tönkretett hagyományos térségi szerkezetet, másrészt, és ez történetesen számunkra, nyolc országban élő magyarok számára kaphat döntő jelentőséget, helyre tudja állítani a trianoni határok által megosztott magyar nemzetnek legalábbis a gazdasági, kulturális és „lelki” egységét. Az a regionalizációs fejlődés és távlat, amelyet az Európai Unió most számunkra megnyit és megjelöl, közel egy évszázad fájdalmas veszteségeire és megosztottságára kínál némi orvosságot. Vagyis a korábbi és többnyire bátortalan és ezzel eleve kudarcra ítélt taktikai kísérletekhez képest valódi stratégiai választ kínál éppen arra a fájdalmas tapasztalatra és megoldandó kérdésre, amely olyan sok gyötrelmet okozott a Kárpát-medencében élő megosztott magyarságnak a mögöttünk lévő közel egy évszázadban. A magyar nemzet fájdalmas széttagoltságára és a nemzetegyesítés történelmi feladatára gondolok.

Ennek a nagyszabású nemzeti stratégiának a képviselője és megvalósítója érdekében persze a magyar politikának, a közvéleményformálóknak, a gazdasági hatalmasságoknak és nem utolsósorban az alkotó értelmiségnek nagyobb stratégiaalkotó erővel, céltudatossággal és munkával kellene válaszolnia a történelem újabb kihívásaira. Szomorúan kell megállapítanom, hogy jelenleg éppen ebben a következetes, céltudatos és józan stratégiában szenvedünk hiányt, és ami leginkább hiányzik, az a minden politikai oldal számára egyként vállalható, egyeztetett és közös nemzetstratégia. ■